

445034

122N 0208-2628

3.10.13. — akustyka mowy

Praca wpłynęła do Redakcji dnia 2 marca 1995 r.

52425

MBIB

Grażyna Demenko

**SYNTEZA PODSTAWOWYCH TYPÓW
PRZEBIEGÓW INTONACYJNYCH**

19/1995

11888

WARSZAWA 1995

ISSN 0208-5658

Praca wpłynęła do Redakcji dnia 2 marca 1995 r.

Na prawach rękopisu

Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN
Nakład 100 egz. Ark. wyd. 1,5 Ark. druk. 2,0
Oddano do drukarni w maju 1995 r.

Wydawnictwo Spółdzielcze sp. z o.o.
Warszawa, ul. Jasna 1

888911

E. 100 / 05

GRAZYNA DEMENKO

SYNTEZA PODSTAWOWYCH TYPOW PRZEBIEGOW INTONACYJNYCH

I. Streszczenie

Korzystając z pakietu programów analizy i syntezy mowy metodą predykcji liniowej, przygotowano kilkadziesiąt wypowiedzi syntetycznych różniących się przebiegami częstotliwości podstawowej. Przetestowano kilka hipotez dotyczących wpływu różnych akustycznych realizacji wypowiedzi na percepcję akcentu. Badano następujące czynniki: a) istotność zmian częstotliwości podstawowej oraz iloczasu b) dynamikę, charakter oraz umiejscowienie w obrębie wypowiedzi zmian parametru F_0 . Doświadczenie odsłuchowe przeprowadzono z grupą 30 studentów. Eksperyment wykazał, że istotny wpływ na percepcję akcentu w języku polskim ma przebieg częstotliwości podstawowej, iloczyn i amplituda mogą być parametrami dodatkowymi ułatwiającymi rozpoznanie akcentu. Poprzez modelowanie przebiegu parametru F_0 można uzyskać zmianę miejsca akcentu realnego i zmianę znaczenia wypowiedzi. Słuchacze oceniają intonację wypowiedzi globalnie. Dla percepcji akcentu ważna jest szybkość i dynamika oraz miejsce wystąpienia zmiany parametru F_0 .

II. Wstęp.

Pomimo szeregu prac poświęconych syntezie intonacji, problem sterowania częstotliwością podstawową w mowie ciągłej nie jest nadal wystarczająco dobrze rozwiązany. Zwiększenie naturalności mowy wymaga weryfikacji i uzupełnienia dotychczas wykorzystywanych zasad generowania parametru F_0 . Opracowana w ostatnich latach w Zakładzie Fonetyki Akustycznej synteza języka polskiego wymaga reguł sterowania informacją prozodyczną w mowie ciągłej (por. 1,3,4). Dla sformułowania precyzyjnych reguł syntezy intonacji w mowie ciągłej niezbędna jest kompleksowa analiza sygnału. Złożoność problemu wynika z konieczności: a) uwzględnienia wielu równoległe działających źródeł zmienności, b) subiektywnej i obiektywnej oceny intonacji, c) segmentacji sygnału na prozodyczne jednostki, d) klasyfikacji intonacyjnych wzorców, e) reguł modelowania grup akcentowych (por.np.[6]). Istota akcentu określona w terminach akustycznych pozostaje w dalszym ciągu kontrowersyjna. Uwydatnienie (zaakcentowanie) sylaby może być w różny sposób akustycznie oraz fonetycznie zrealizowane. W niektórych językach określa się akcent poprzez długość sylaby, przebieg intensywności, częstotliwości podstawowej (por. np. 9,10). W większości opracowań podkreśla się jako najistotniejszą cechę zmienność parametru F_0 . Jako parametry drugorzędne przyjmuje się zmiany intensywności i długości sylaby (np. 5,7). Dla języka polskiego analiza akustyczna (por.np. [8],[11]), oraz ostatnio przeprowadzone przez Jassema, Dommelena doświadczenia percepcyjne [7] potwierdziły istotność zmian częstotliwości podstawowej w akcentuacji języka polskiego.

Niniejsze zadanie badawcze poświęcone jest przygotowaniu syntetycznych przebiegów parametru F_0 na względnie prostych, kontrastywnych próbkach mowy oraz percepcyjnej weryfikacji utworzonych wzorców. Uznano za konieczne przetestowanie kilku hipotez dotyczących wpływu różnych akustycznych realizacji wypowiedzi na percepcję akcentu. Badano następujące czynniki: a) udział częstotliwości podstawowej oraz iloczasu w realizacji akcentu, b) charakter i dynamikę zmian parametru F_0 , c) wpływ intonacji całej wypowiedzi na percepcję sylaby akcentowanej. W dalszym etapie pracy zakłada się implementację utworzonych wzorców intonacyjnych w mowie ciągłej w systemie text-to-speech.

III. Techniczna realizacja syntezy.

Analizę i syntezę LPC przeprowadzono w systemie komputera PC486 i spektrografu cyfrowego Kay 5500. Wyekstrahowane parametry LPC przedstawione graficznie i numerycznie, zawierają informację o wartościach formantów, szerokościach pasm i względnych poziomach formantów oraz o wartości częstotliwości podstawowej. W tabeli 1 (w załączniku) umieszczono przykładowy wydruk parametrów LPC. Wyekstrahowane parametry mogą być zmienione poprzez edytor i weryfikowane w procesie resyntezy. Z uwagi na ograniczenia pamięciowe komputera, analizę LPC przeprowadzono dla próbek mowy o maksymalnej długości 5 sekund i ograniczonych do pasma 4000Hz. W rezultacie otrzymane próbki mowy syntetycznej charakteryzowały się gorszą jakością niż w przypadkach analizy sygnału do 8000Hz. Ponieważ w eksperymencie badane są cechy prozodyczne sygnału założono, że lepszym rozwiązaniem jest przyjęcie do analizy wypowiedzi dłuższych o nieco gorszej jakości niż bardzo krótkich (do 2 sekund) nieograniczonych częstotliwościowo. Program umożliwia analizę LPC pojedynczych fram sygnału lub całej wypowiedzi metodą kowariancji lub korelacji. Po procesie analizy LPC, numeryczny edytor umożliwia ingerencje użytkownika w parametry LPC i wybór rodzaju syntezy. Standardowa konfiguracja analizy pozwala na korektę wartości minimalnej i maksymalnej dla parametru F_0 , liczby współczynników predykcji, długości framy LPC, współczynników emfazy lub preemfazy sygnału. Dla modelowania przebiegów parametru F_0 wykorzystano opcję wpisywania wartości tego parametru do kolejnych 10 milisekundowych fram sygnału. Programy umożliwiają natychmiastowy odsłuch uzyskanej wypowiedzi syntetycznej i naturalnej, analizę spektrograficzną oraz poprzez numeryczny edytor korektę ich wartości. Ponieważ proces analizy nie jest pozbawiony błędów, uzyskanie syntetycznej wypowiedzi dobrej jakości jest pracochłonne i wymaga na bieżąco korekty parametrów w procesie analizy-resyntezy. Jakość wszystkich wykorzystanych w pracy syntetycznych wypowiedzi oceniano percepcyjnie i na bieżąco optymalizowano. Analiza na spektrografie Kay 555 umożliwiła segmentację materiału oraz weryfikację pomiaru. Materiał zapisany na arkuszach kalkulacyjnych będzie stanowić podstawę do matematycznej klasyfikacji przebiegów intonacyjnych.

IV. Przygotowanie materiału lingwistycznego.

Na taśmie magnetofonowej zapisano 2 pary wypowiedzi

- 1 a) *mama ma kawę*
b) *ma mama kawę*
- 2 a) *bedziemy jeść, bambino?*
b) *bedziemy jeść bambino?*

wymówione 3-krotnie przez dwóch fonetyków. W wypowiedzi pierwszej akcent prymarny pada na wyraz *kawę*. W przypadku wypowiedzi 1a zakres zmiany parametru F_0 na tym wyrazie jest znaczny (około trzykrotny wzrost wartości parametru), w przypadku wypowiedzi 1b dynamika zmiany częstotliwości parametru F_0 jest znacznie mniejsza (około dwukrotny wzrost wartości). Główna różnica w wypowiedziach 1a i 1b zawarta jest w interwale parametru F_0 na wyrazie *kawę* - w wypowiedzi 1a reprezentowana jest intonacja pełna rosnąca, w wypowiedzi 1b - intonacja rosnąca. Zmienne miejsce akcentu w wypowiedzi 2 (w wypowiedzi 2a na wyrazie *jeść*, w wypowiedzi 2b na wyrazie *bambino*) decyduje o zmianie znaczenia zdania. Wypowiedzi 1 i 2 były w dalszej części doświadczenia traktowane jako wzorcowe. Z 24 zdań (2 mówców x 4 wypowiedzi x 3 replikacje) wybrano zestaw 4 wzorcowych wypowiedzi. Na podstawie analizy spektrograficznej przyjęto do syntezy te pary wypowiedzi, między którymi zaistniały najmniejsze różnice w wahaniach poziomu sygnału oraz w długościach segmentów fonetycznych.

W zdaniach 1a i 1b (a - *mama ma kawę*, b - *ma mama kawę*) różnice w poziomach amplitud na samogłoskach nie przekraczały 3-4 db, również różnice w długościach kolejnych sylab w zdaniach (a) i (b) były stosunkowo niewielkie (rzędu 20-30ms). W wypowiedziach 2a i 2b (a - *bedziemy jeść, bambino* i b - *bedziemy jeść bambino*) główna różnica polegała na udźwięcznieniu lub ubezdźwięcznieniu zbitki spółgłoskowej *ś* w wyrazie *jeść*. Na rys.1 zilustrowano przebiegi parametru F_0 w wypowiedzi 1a i 1b. W wypowiedzi 1a obserwuje się wzrost parametru F_0 na sylabach *mama* (ok. 35Hz), spadek częstotliwości podstawowej na sylabach *maka* (ok.60Hz) i wzrost na sylabie *we* (do 260Hz). W wypowiedzi 1b wzrost parametru F_0 występuje na sylabie *ma* (ok.70Hz), spadek na sylabach *mamaka* (ok. 80Hz) i wzrost do 140 Hz na sylabie *we*. Ryc.2 ilustruje przebiegi częstotliwości podstawowej w wypowiedzi 2a i 2b. Na sylabach *bedziemy* zauważa się małe różnice w

zmienności parametru F_0 , główne różnice obserwuje się na sylabach *bambino*. W przypadku wypowiedzi *lb* na wyrazie *jeść* zauważa się spadek parametru F_0 do wartości minimalnej (84Hz), po którym następuje wzrost parametru F_0 na sylabach *bambi*. W wypowiedzi *lb* wartość minimalną przebiegu obserwuje się na sylabie *bi* (75Hz), po której następuje na sylabie *no* wzrost parametru F_0 do wartości 227Hz.

V. Synteza wybranych wypowiedzi.

Opracowano kilka testów mających na celu ustalenie wpływu różnych realizacji akustycznych wypowiedzi na percepcję akcentu.

Testy dotyczyły:

- a) sprawdzenia jakości mowy syntetycznej
- b) ustalenia wpływu długości sylaby
- c) wpływu intonacji w obrębie całej wypowiedzi
- d) wpływu miejsca ekstremum, dynamiki i szybkości zmian parametru F_0 .

W doświadczeniu odsłuchowym uczestniczyło 30 studentów Wydziału Fizyki.

5.1. test 0

Sprawdzenie jakości mowy syntetycznej do oceny intonacji.

Do odsłuchu podano wypowiedzi naturalne i syntetyczne. Słuchacz decydował którą wersję wypowiedzi usłyszał oraz odpowiadał na pytanie czy melodie w wypowiedzi naturalnej i syntetycznej są do siebie podobne. Dla określenia stopnia podobieństwa słuchacze wykorzystywali skalę ocen od 0-4, według następującej zasady : ocenę 0 otrzymywały pary wypowiedzi usłyszane jako zupełnie inne, ocenę 1- niepodobne, 2- podobne, 3- bardzo podobne 4 - takie same. Na arkuszu ocen słuchacze zakreślali odpowiedzi według następującego schematu

	wersja	wersja
	a	b
wypow. naturalna
wypow. syntetyczna

podobieństwo wypowiedzi

wypow. naturalna					
i syntetyczna	0	1	2	3	4

Przyjęto długie przerwy między wypowiedziami przy ocenie wersji wypowiedzi (6s) , i krótkie przy ocenie podobieństwa między parami wypowiedzi (1s). Otrzymano, średnio w 94% zgodność odpowiedzi słuchaczy przy rozróżnianiu wersji a i b w poszczególnych parach wypowiedzi. W ocenie podobieństwa wypowiedzi w 90% stwierdzono, że melodie są takie same, w 10%, że są bardzo podobne. W dalszych testach wykorzystano wypowiedzi syntetyczne. Ryc. 3 i 4 ilustrują spektrogramy wzorcowych wypowiedzi 1 i 2 naturalnych oraz syntetycznych.

5.2 test 1.

Analiza wpływu długości sylaby na akcentuację.

Zsyntezowano 3 realizacje wypowiedzi *mamama kawę* z różnymi długościami sylab *ma*. W realizacji 1 wypowiedzi *mamama kawę* - przyjęto odpowiednio na kolejnych sylabach *ma* wartości - 160ms, 80ms, 80ms. W realizacji 2 wypowiedzi *mamama kawę* przyjęto wartości 80ms, 160ms, 80ms, w realizacji 3 - *mamama kawę* - długości sylab wynosiły odpowiednio 80ms, 80ms, 160ms. Przyjęto stałą wartość parametru F_0 w obrębie całej wypowiedzi równą 110 Hz. Słuchacze mieli za zadanie rozróżnić wersję a i b w wypowiedzi 1 oraz 2. Odpowiedzi słuchaczy podano w tabeli 2.

Tabela 2

Oceny (w%) rozpoznania przez słuchaczy wersji a i b w trzech realizacjach wypowiedzi *mamama kawę*.

	wersja a	wersja b
realizacja 1	52%	48%
realizacja 2	54%	46%
realizacja 3	45%	55%

Wyniki testu nie wykazują istotności zróżnicowania w rozpoznawaniu wersji a i b wypowiedzi. Około połowa słuchaczy określała tą samą wypowiedź jako posiadającą znaczenie (a) połowa jako posiadającą znaczenie (b). Długość sylaby ,jako samodzielny parametr nie odgrywa więc w akcentuacji decydującej roli.

5.3. Test 2.

Ocena istotności przebiegu parametru F0 w rozpoznaniu akcentu.

Do odsłuchu podano wypowiedzi z intonacją naturalną i wypowiedzi ze stałą wartością parametru F0- równą 110 Hz. Dla przetestowania hipotezy o priorytecie intonacji w akcentowaniu, w zdaniu o znaczeniu (a) podłożono przebieg ze zdania (b), w zdaniu o znaczeniu (b), podłożono przebieg ze zdania a. Dla wypowiedzi 1 - *mamama kawę* otrzymano następujące wersje wypowiedzi:
wypowiedź 1.

a.

- a1 -*mama ma kawę?* - intonacja naturalna
- a2 -*mama ma kawę?* stała wartość parametru Fo=110Hz
- a3 -*mama ma kawę?* - intonacja z wypowiedzi b1

b.

- b1- *ma mama kawę?* - intonacja naturalna
- b2- *ma mama kawę?* - stała wartość parametru Fo=110Hz
- b3 *ma mama kawę?* - intonacja z wypowiedzi a1

wypowiedź 2.

a.

- a1- będziemy jeść, bambino? - intonacja naturalna
- a2- będziemy jeść, bambino? - stała wartość parametru $F_0=110\text{Hz}$
- a3- będziemy jeść, bambino? - intonacja z wypowiedzi b1

b.

- b1- będziemy jeść bambino? - intonacja naturalna
- b2- będziemy jeść bambino? - stała wartość parametru $F_0=110\text{Hz}$
- b3- będziemy jeść bambino? - intonacja z wypowiedzi a1

W tabelach 3 i 4 przedstawiono (w procentach) rozpoznane przez słuchaczy wersje wypowiedzi 1 i 2.

Tabela 3.

Oceny (w %) rozpoznania przez słuchaczy wersji a i b wypowiedzi 1.

Wypowiedź	Wersja	
	a	b
a1	90	10
a2	61	39
a3	19	81
b1	29	71
b2	42	58
b3	66	34

Wypowiedzi z intonacją naturalną zostały rozpoznane w 90% (wersja a) i 71% (wersja b). Nie rozróżniono wersji a i b w wypowiedziach ze stałą wartością parametru F_0 (61% i 42%). Wypowiedź (a) z intonacją z wersji (b) została rozpoznana w 81%, wypowiedź (b) z intonacją z wersji (a) rozpoznano poprawnie w 66%.

Tabela 4.

Oceny (w %) rozpoznania przez słuchaczy wersji (a) i (b) wypowiedzi 2.

wypowiedź	znaczenie	
	a	b
a1	91	9
a2	56	44
a3	23	77
b1	84	16
b2	60	40
b3	64	36

Wypowiedzi z intonacją naturalną (a1 i b1) zostały rozpoznane odpowiednio w 91% i 84%. Wypowiedzi zawierające stałą intonację zostały rozpoznane poprawnie w 56% i 60%. Wypowiedź z intonacją (b) rozpoznano w 77%, wypowiedź (b) z intonacją (a) w 68%. Można przypuszczać, że ten stosunkowo niski procent rozpoznania wynika z konieczności uwzględnienia cechy udźwięcznienia (w wersji (b) wypowiedzi) lub ubezdźwięcznienia (w wersji (a) wypowiedzi) zbitki spółgłoskowej *śc*.

5.4. Test 3.

Wpływ intonacji wypowiedzi na percepcję sylaby akcentowanej.

Test3.1.

Założono, że w percepcji zmienności częstotliwości podstawowej na poszczególnych sylabach odgrywa istotną rolę intonacja całej wypowiedzi. Zsyntezowano 6 wypowiedzi *mama ma kawę* z intonacją na *mama ma* naturalną i przebiegiem parametru F0 na sylabach *kawę* zmienianym zgodnie z poniższym schematem.

1. Kontur F_0 przesunięty o 20Hz. F_{min} na wyrazie *kawę* = F_{min} na wyrazie *mama* (90Hz). Wzrost parametru F_0 na sylabach *kawę* w zakresie 90-280Hz.
2. Do wartości parametru F_0 na sylabie *ka* dodano 50 Hz. F_{min} na sylabach *kawę* - równy F_{max} na sylabach *mama* (130 Hz). Wzrost na wyrazie *kawę* w zakresie 130-280 Hz.
3. Na sylabie *ka* przyjęto wartość $F_0 = 130$ Hz, wzrost na *we* do 130Hz.
4. Na sylabie *ka* przyjęto wartość $F_{min} = 70$ Hz, na *we* wzrost F_0 do 130Hz.
5. Na sylabie *ka* przyjęto wartość $F_{min} = 90$ Hz, na sylabie *we* - wzrost F_0 do 130 Hz.
6. Na sylabie *ka* przyjęto wartość $F_0 = 70$ Hz, na sylabie *we* - $F_0 = 90$ Hz.

Na ryc. 5a zilustrowano podane przebiegi. Jako wypowiedzi o znaczeniu (a) zostały rozpoznane przez słuchaczy realizacje 1,2 i 6 (dla pierwszej realizacji otrzymano 79% poprawnego rozpoznania, dla drugiej 77%, dla szóstej 76%). W wypowiedziach tych (1,2,6), zauważa się obecność wyraźnego akcentu na wyrazie *kawę* - intonacja pełna rosnąca - (trzykrotny wzrost wartości parametru F_0). Znaczna zmiana parametru F_0 na końcu zdania decyduje o percepcji poszczególnych akcentów. Słuchacz percypuje globalnie intonację, mniejszą uwagę zwraca na lokalne akcenty. Małoprawdopodobny byłby wybór *ma mama kawę* (zaakcentownie dwóch kolejnych wyrazów).

Test 3.2.

Analogiczne doświadczenie przeprowadzono dla wypowiedzi lb. - *ma mama kawę*. Dla przebiegu parametru F_0 stosowano różne wzrosty (zilustrowane na ryc.5b). Wypowiedzi z dużym wzrostem parametru F_0 (230 Hz) na sylabach *kawę* zostały niejednoznacznie rozpoznane. Dobrze (tzn. powyżej 70%) zostały rozpoznane te, na których wzrost na sylabach *kawę* nie był większy niż 180Hz. Mamy tutaj do czynienia z sytuacją odwrotną niż w poprzednim przypadku. Słuchacze rozpoznali poprawnie wersję (b) w tych wypowiedziach, w których na wyrazie *kawę* stosowano intonację rosnącą a nie pełną rosnącą.

5.5 Test 4.

Zmiana miejsca akcentu.

1. Zmiana parametru F0 na pierwszych dwóch sylabach

ma mama kawę?

Analizowano możliwość uwydatnienia pierwszych dwóch sylab przez podwyższenie częstotliwości podstawowej (2 ekstrema przebiegu parametru F_0 , na kolejnych dwóch sylabach, z dynamiką zmiany parametru F_0 na sylabie 50Hz). Słuchacze nie rozróżniali wersji (a) i (b) wypowiedzi. Otrzymano niejednoznaczne wyniki. Przy obniżeniu częstotliwości na drugiej sylabie (względem sylaby pierwszej o ok. 50 Hz) rozpoznawano wersję (a) wypowiedzi.

2. Zmiana parametru F0 na pierwszej i trzeciej sylabie

mama ma kawę?

Na rys. 6 zilustrowano przebieg parametru F_0 z uwydatnieniem 1 i 3 sylaby. Przy dynamice zmiany 40Hz (zmniejszenie o 40Hz wartości parametru F_0 na drugiej sylabie względem sylaby pierwszej i trzeciej), 85% słuchaczy rozpoznało znaczenie (a) wypowiedzi. Przy mniejszej dynamice zmiany otrzymano rozpoznanie niejednoznaczne (mniej niż 60% poprawnych odpowiedzi). Na rys. 7 zilustrowano inną możliwość uwydatnienia pierwszej i trzeciej sylaby. Na dwóch pierwszych sylabach *mama* przyjęto następujące zmiany parametru F_0 :

- na dwóch pierwszych sylabach *mama* spadek F_0 (130Hz-100Hz), na trzeciej sylabie *ma* wzrost F_0 (100Hz-150Hz)
- analogicznie jak w punkcie (a): spadek F_0 (120Hz -100Hz) i wzrost F_0 (100Hz-150 Hz) oraz
- wartość stałą parametru F_0 na dwóch pierwszych sylabach (100 -100) Hz i wzrost F_0 (100Hz-150Hz).

Wszystkie 3 wersje wypowiedzi a,b,c zostały rozpoznane jako wypowiedź *mama ma kawę*.

Nie rozpoznano poprawnie znaczenia wypowiedzi (mniej niż 65%) w

przypadku zastosowania: a) spadku F_0 na trzech sylabach *mamama* (spadek zmieniano w zakresie 140-100Hz) oraz b) stosowania równego spadku na dwóch pierwszych sylabach *mama* (150-100Hz) i równego wzrostu na trzeciej sylabie *ma* (100-150Hz).

3. Zmiany parametru F_0 na na pierwszej sylabie

a) ma mama kawę?

b) mama ma kawę?

Przetestowano różne możliwości akcentuacji pierwszej sylaby. Na rys.8 zilustrowano najprostszy przebieg parametru F_0 decydujący o akcencie na 1 sylabie. Na pierwszej sylabie zastosowano wzrost F_0 w zakresie 100-160 Hz, na drugiej sylabie założono raptowny spadek wartości parametru F_0 (60 Hz w 20 ms). Słuchacze w 85% określili tę wypowiedź jako wersję (b). Na rys. 10,11,12,13,14 zilustrowano przykłady modelowania akcentu dla pierwszej sylaby. Na ryc.10 na pierwszej sylabie *ma* przyjęto wartości parametru F_0 w zakresie 80-100Hz, na drugiej sylabie *ma* założono wartość $F_0=180$ Hz, na trzeciej sylabie przyjęto spadek wartości parametru w zakresie 180-100Hz. Na ryc.11 przedstawiono analogiczny przebieg, ale z większą dynamiką zmian. Ryc. 12 i 13 ilustrują przebieg częstotliwości podstawowej z wolniejszymi niż w przypadkach zilustrowanych na ryc.10 i 11 zmianami parametru F_0 . Wersje 10 i 11 zostały ocenione przez słuchaczy (68-81%) jako posiadające znaczenie (b), wersje 12 i 13 jako znaczenie (a). Na ryc.14,14a,14b zilustrowano przebiegi parametru F_0 różniące się dynamiką zmian na pierwszej sylabie *ma*. Wypowiedzi zawierające te przebiegi rozpoznano (w71%) jako wersję (a) wypowiedzi.

4. Zmiany parametru F_0 na drugiej sylabie

ma mama kawe.

Na drugiej sylabie *ma* zastosowano szybki wzrost parametru (100Hz-160Hz) i taki sam symetryczny szybki spadek. Ryc.9 ilustruje syntezywany przebieg. Większość słuchaczy (76%) rozpoznała wypowiedź zawierającą ten przebieg jako wersję (b).

5.6. Test 5.

Analiza szybkości zmiany parametru F_0 .

Na ryc.15 podano przykład zmiany szybkości spadku parametru F_0 na trzeciej sylabie *ma*. Na dwóch pierwszych sylabach *mama* zastosowano wzrost parametru F_0 w zakresie 100-160 Hz. Na trzeciej sylabie *ma* zastosowano trzy możliwości spadku wartości parametru F_0 (60Hz w ciągu 20ms), 2) wolniejszy spadek (60Hz w ciągu 50ms), 3) wolny spadek wartości (60Hz w ciągu 80ms). Wypowiedzi zawierające przebieg parametru F_0 z szybkim spadkiem wartości parametru na trzeciej sylabie, sugerowały słuchaczom (w 73%) wersję (b) wypowiedzi. Wypowiedzi z wolnym spadkiem wartości nie rozpoznano jednoznacznie. Podobne zjawisko przesuwania akcentu opisano dla jęz. angielskiego (por.np.10). Zwrócić należy tutaj uwagę na obecność intonacji rosnącej na wyrazie *kawe* na końcu wypowiedzi.

5.7. Test 6.

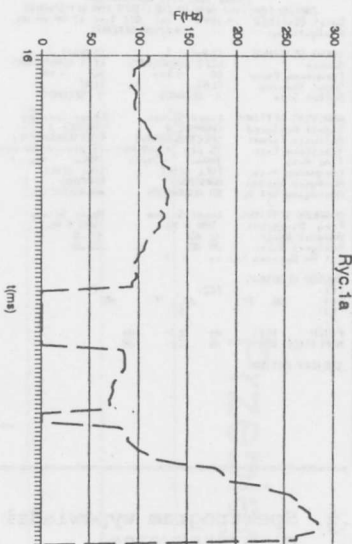
Analiza akcentu realnego w wypowiedzi *będziemy jeść bambino*.

W celu ustalenia wpływu miejsca akcentu na znaczenie (a) lub (b) wypowiedzi, przeprowadzono analogiczne jak w poprzednim przypadku testy. Dodatkowo, zastosowano aproksymację prostoliniową zmian parametru na sylabach *będziemy*, *jeść*, *bambino*. Stosowano zmianę parametru F_0 w zakresie 90Hz-180Hz. Ryc.15a i 15b ilustrują syntezywane przebiegi. Analizowano wpływ przesuwania konturu parametru F_0 na sylabach *bambino* (ryc.16a i 16b). Istotną rolę w zmianie znaczenia wypowiedzi odgrywa miejsce wystąpienia minimum wartości parametru F_0 (na sylabach *jeść* oraz *bambi*). Dla dobrego rozpoznania (powyżej 85%) znaczenia (b) wypowiedzi, wymagane jest na sylabie *bi* w wyrazie *bambino* lokalne minimum (około 15Hz-20Hz). Aproksymacja prostoliniowa wypowiedzi nie powoduje trudności percepcyjnych w lokalizacji akcentu realnego.

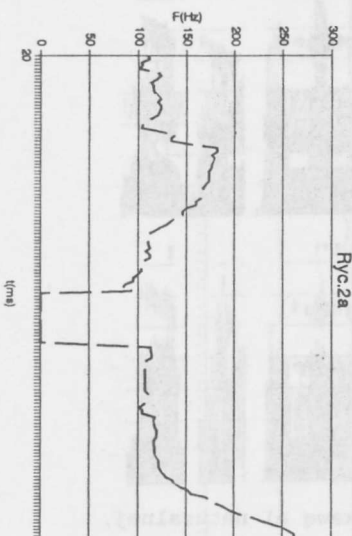
VI. Wnioski.

1. Istotna dla akcentuacji w języku polskim jest zmiana częstotliwości podstawowej, zmiany iloczasu i amplitudy nie odgrywają pierwszorzędnej roli.
2. Poprzez zmianę przebiegu częstotliwości podstawowej uzyskuje się zmianę miejsca akcentu realnego - można uzyskać zmianę znaczenia wypowiedzi.
4. Istotny dla percepcji akcentu na poszczególnych sylabach jest przebieg parametru F_0 na całej wypowiedzi. Słuchacz rozróżnia intonację pełną rosnącą i niską rosnącą.
5. Dla percepcji akcentu ważna jest szybkość zmiany, dynamika oraz miejsce wystąpienia zmiany wartości parametru F_0 .
6. Wyniki klasyfikacji percepcyjnej pozwalają tworzyć podstawę do klasyfikacji automatycznej.

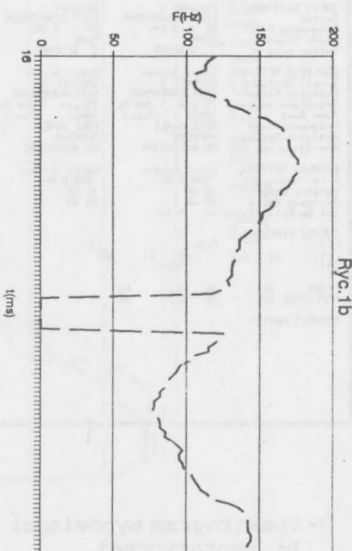
Przebieg parametru F0

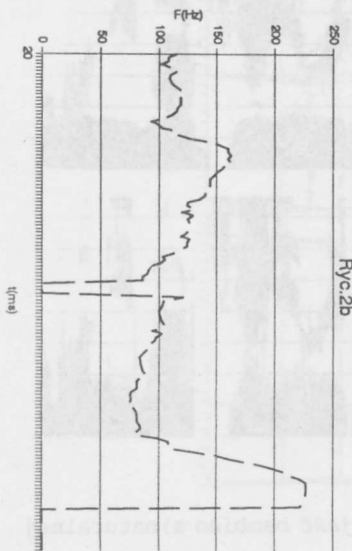
Przebieg parametru F0

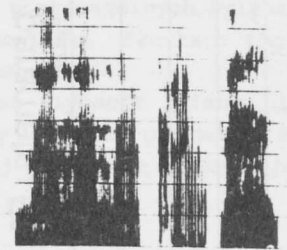
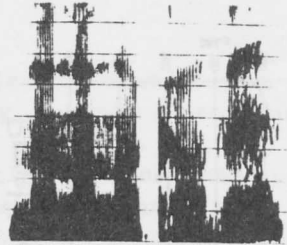

Przebieg parametru F0

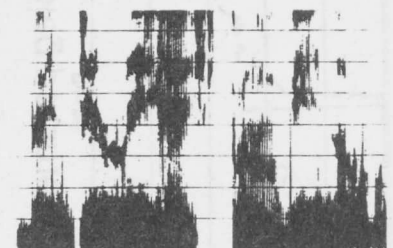
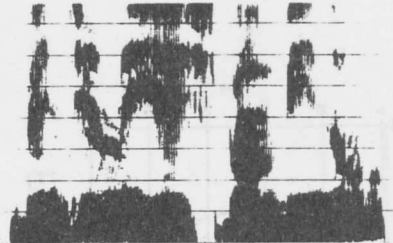

Przebieg parametru F0

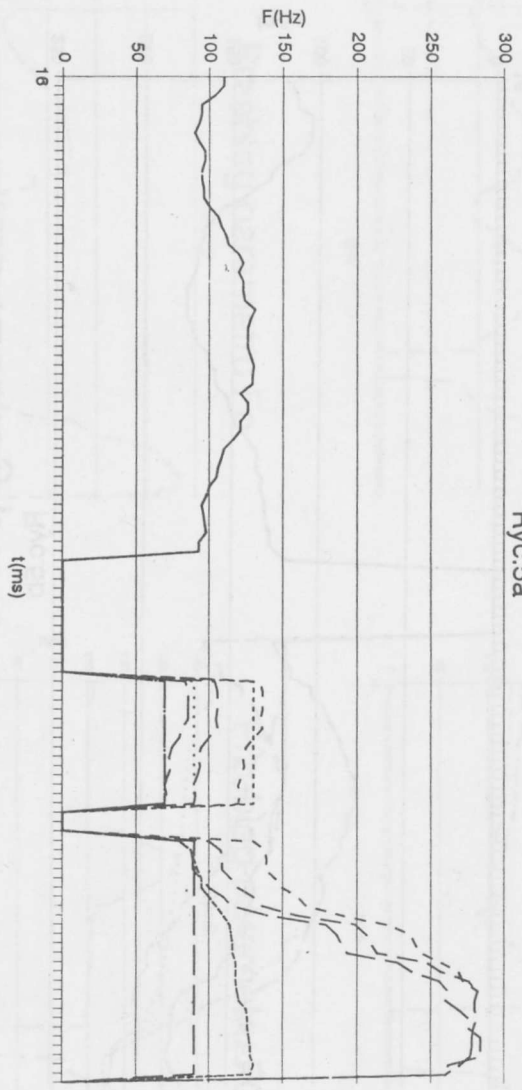
Rys. 3. Spektrogram wypowiedzi mama ma kawę a) naturalnej, b) syntetycznej

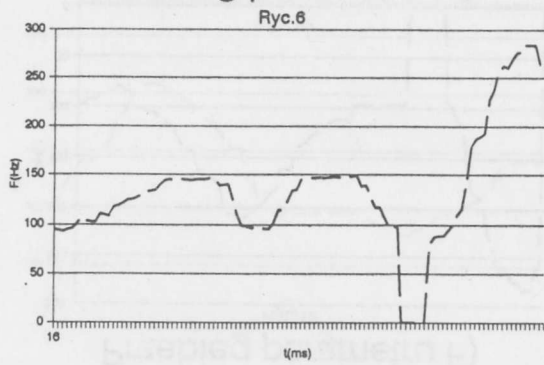
Rys 4. Spektrogram wypowiedzi będziemy jeść bambino a) naturalnej b) syntetycznej

Przebieg parametru F0

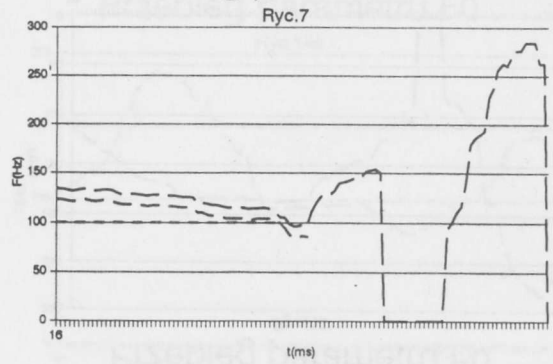
Ryc.5a

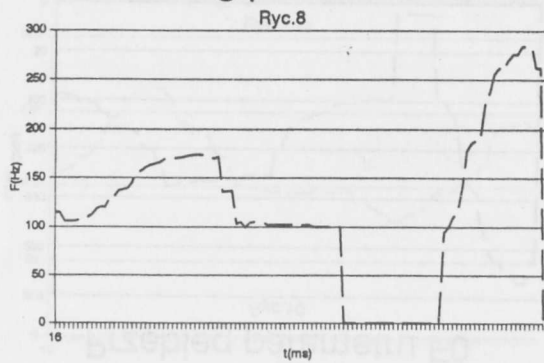
Przebieg parametru F0

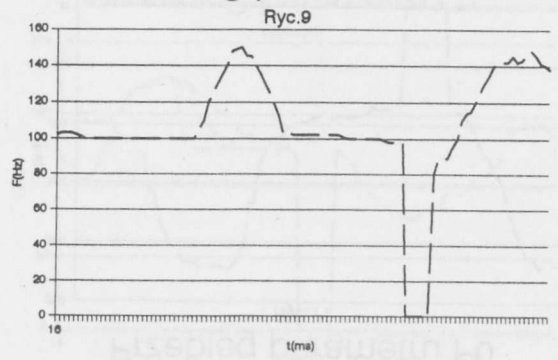
Przebieg parametru F0

Przebieg parametru Fo

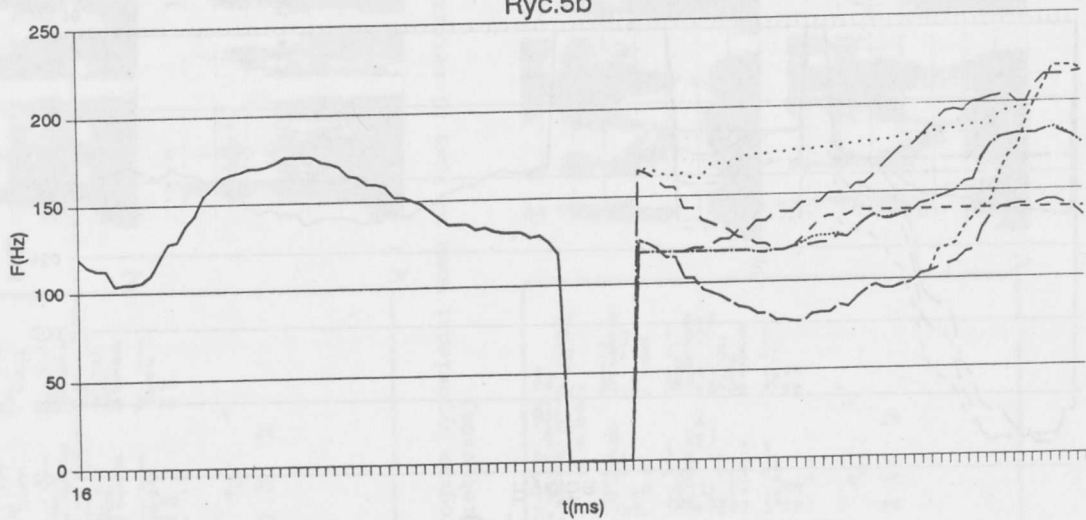

Przebieg parametru F0

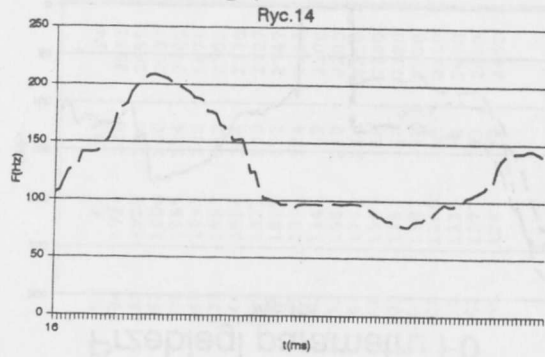

Przebieg parametru F0

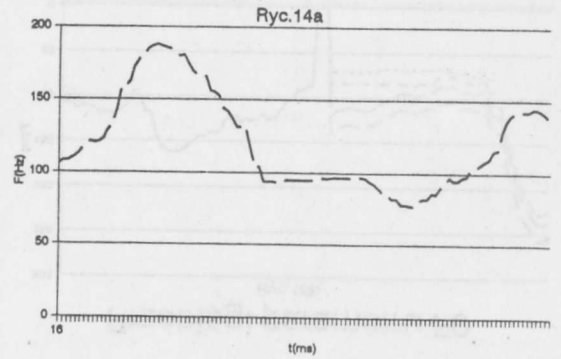
Ryc.5b

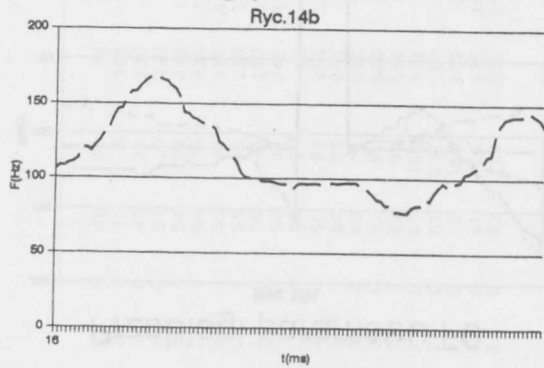
Przebieg parametru F0

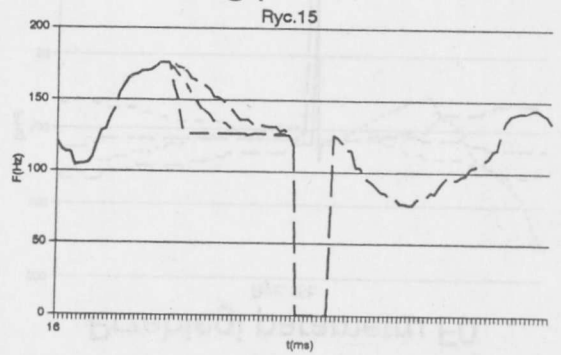
Przebieg parametru F0

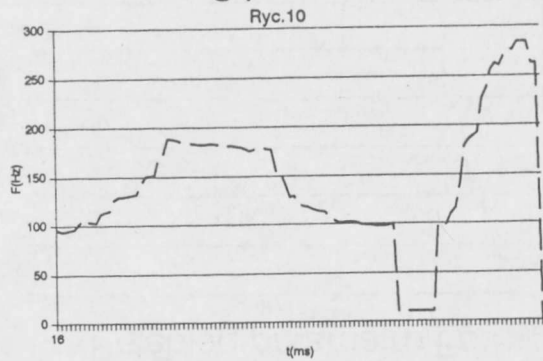
Przebieg parametru F0

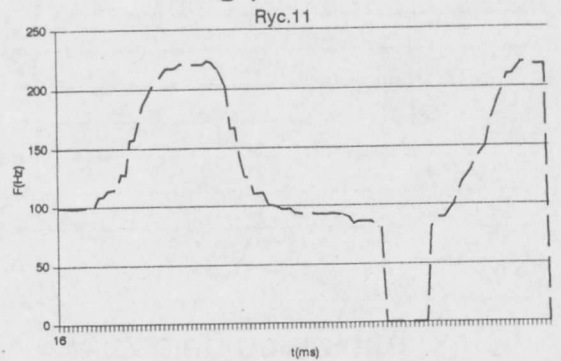
Przebieg parametru F0

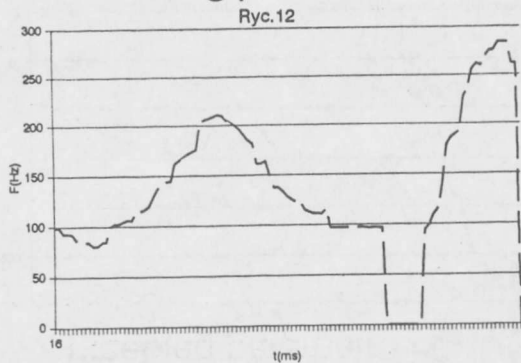
Przebieg parametru F0

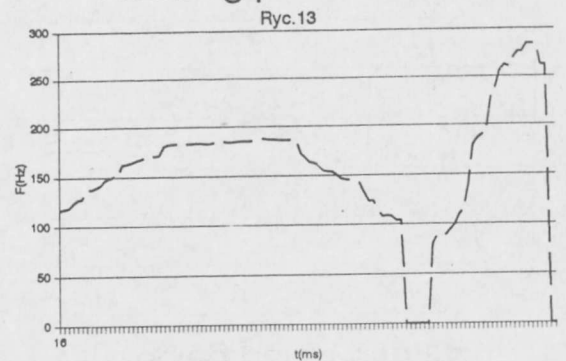
Przebieg parametru F0

Przebieg parametru F)

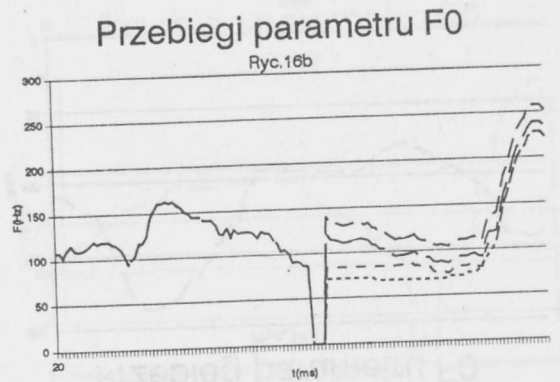
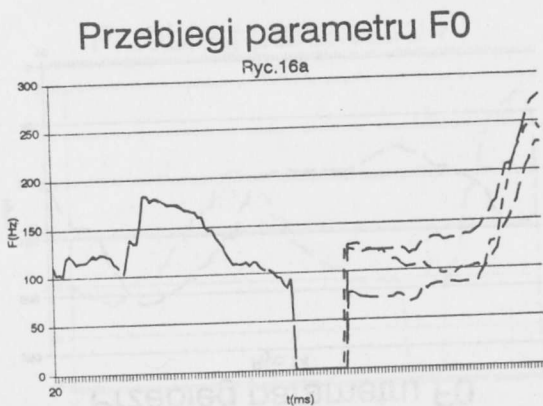
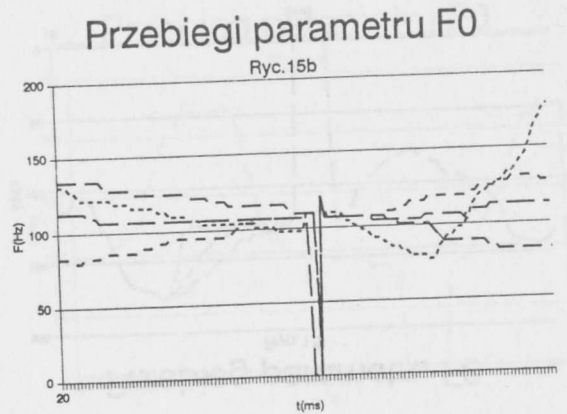
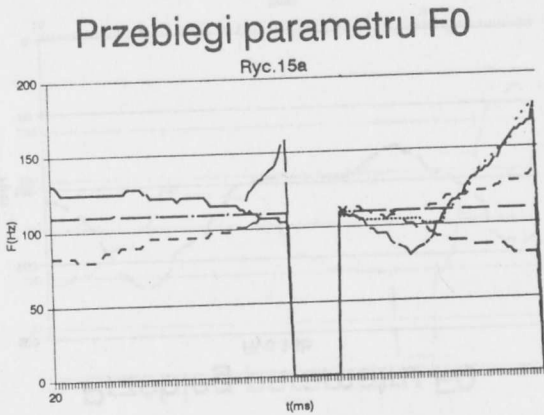

Przebieg parametru F0

#	M	dB	F0	F1	B1	F2	B2	F3	B3	F4	B4
10	0	35	0	351	90	1321	284	1724	260	2581	288
11	0	46	110	220	90	1397	188	1909	100	2695	200
12	0	51	110	220	66	1335	162	1800	100	2597	100
13	0	54	104	228	166	1396	106	1985	124	2702	78
14	0	55	95	220	166	1340	140	1953	206	2875	192
15	0	55	95	319	134	1525	120	1993	542	2702	58
16	0	55	93	330	142	1449	244	1884	364	2770	218
17	0	55	90	292	124	1351	230	1821	198	2727	96
18	0	56	93	245	122	1452	194	1805	472	2747	104
19	0	58	97	243	82	1299	76	1894	174	2033	100
20	0	60	97	294	100	1300	62	1347	52	2100	100
21	0	60	95	582	46	1357	52	1687	210	2200	66
22	0	60	95	590	54	1200	44	1764	254	2250	96
23	0	61	96	500	90	1350	80	1397	48	2300	168
24	0	61	96	580	86	1100	100	1392	62	2300	252
25	0	61	100	574	78	1300	100	1387	92	2250	300
26	0	61	106	580	80	1350	100	1360	92	2250	270
27	0	61	108	582	78	1300	90	1335	94	2400	244
28	0	61	111	478	100	1100	62	1277	62	2600	198
29	0	60	113	500	150	1000	56	1267	98	2450	232

Tabela 1. Wydruk przykładowych parametrów umieszczonych w edytorze LPC. Kolejno w poszczególnych kolumnach podano wartość poziomu sygnału, parametru F0, częstotliwości i szerokości pasm 4 pierwszych formantów.

BIBLIGRAFIA

1. Demenko G., Nowak J., Imiołczyk J.: Analysis and synthesis of Pitch Movements in a read Polish Text, Eurospeech Proceedings, 1993, Vol.2, ss.793-797.
2. Hasegawa, Y., Kazuehata : Fundamental frequency as an acoustic cue to accent perception , Language and Speech, vol.31 part 1-2, 1992.
3. Imiołczyk J., Nowak I., Demenko G.: High-Intelligibility Text-to-speech Synthesis for Polish, 1994, Arch. of Acoustics, vol.19, No2, pp.161-172.
4. Imiołczyk J., Nowak I., Demenko G.: A Text-to Speech System for Polish Eurospeech Proceedings, 1993, vol.2, pp.885-889.
5. Jassem W.: Akcent języka polskiego, wyd.PAN, Wrocław 1962.
6. Jassem W., Demenko G.: On Extracting Linguistic Information from Fo traces, w Intonation in Discourse (c. Johns-Lewis ed), Croom Helm, London 1-18, 1986.
7. Jassem W., Dommelen W.: Perception of Polish Accent In A Re-synthesized Speech Signal, Archives Of Acoustics 15, 3-4, 325-348 (1990).
8. Jassem W., Morton J., Steffen-Batóg M.: The perception of stress in syntfetic speech-like stimuli by Polish listeners, Speech Analysis and Synthesis, vol.1, 1968.
9. Kohler K.J.: Prosody in speech synthesis: the interplay between basic research and TTS application, Journal of Phonetics, 19, 1991. 121-138.
10. Mobius B.: Ein quantitatives Modell der deutschen Intonation, Niemeyer, Tübingen, 1993.
11. Nowakowska W.: Rola częstotliwosci podstawowej i poziomu intensywnosci w percepcji akcentu w mowie polskiej, Prace IPPT 74/1977, Warszawa 1977.
12. Steffen-Batogowa M.: Analiza struktury przebiegu melodii polskiego języka ogólnego, rozprawa doktorska, Poznań 1963.

Akige Jde

